

Szamosújvári Sándor

35 éve vezeti szakkörét

Aki ott volt 1987. február utolsó napján Debrecenben, a II. Rákóczi Ferenc Honismereti-Műemlék-védő-Idegenvezetői Szakkör ünnepi foglalkozásán, az egy mosolygós, kiegyensúlyozott, derűs tanárt láthatott, aki olyan természetesen mozgott, ténykedett a több száz fős nyuzsgásban, mint akinek megszokott közege az emberi sereglet, a mindenre és mindenkire való figyelés. De ami még megkapóbb volt, hogy milyen megszokott bizalommal, szeretettel övezik, készségeskednek körülötte gyerekek és felnőttek egyaránt. Az otthon melege érződik. Türelmetlenségnek, zavarodottságnak, kapkodásnak, — ami pedig a nagyobb, sokrétű rendezvényeknek egyébként sajátja — semmi nyoma. Úgy tűnik, itt mindenki családtag.

Folyik a program. Lányok, fiúk, 40—50 éves korig bezárólag nők, férfiak jönnek, egyazon családból olykor ketten-hárman, néha a szülő a gyermekével, s veszik át az emléklapot, amelyet mai és régi szakköri tagoknak Szamosújvári Sándor osztogat a jubileum alkalmából. Ugyanis: a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő honismereti szakkör fennállásának 35. évfordulóját ünnepeljük, s azt a példátlan körülményt, hogy a szakkört ma is az a tanár vezeti, aki annak idején alapította. Mert Szamosújvári tanár úr — ha a sors őt a városon belül odább is vetette — vitte a szakkört magával. Tehette, mert a köri tevékenységet, a vele járó többletmunkát — úgy látszik — senki nem vállalta szívesen, s talán az intézmény is megkönnyebbült: egy nyugdíj kevesebb. Hogy így volt vagy sem, nem jártam utána, csak a tényből következtetek: a szakkör mindig ment Szamosújvári Sándorral, nagy marasztalás tehát nem lehetett. A tagság és vezetője így hűségesen kitarthatott egymás mellett, legfőképpen a kör környezetén és a kör működésének jellege változott, szükségszerűen alkalmazkodva az adott viszonyokhoz.

Szamosújvári Sándor 1952-ben a debreceni Béke útja 19. sz. alatti általános iskolában tanárkodik. Magyarot, történelmet tanít, de úgy érzi, hogy a tanóra kevés egy-egy nagyobb téma részletes megbeszélésére, a helyi múlt alapos megismerésére, jelentőségeinek megmagyarázására. S mivel tanítványainak egy részénél is tapasztal ilyesfajta nagyobb érdeklődést, történelmi szakkört alakít, órán kívüli foglalkozásokat, kirándulásokat, tárggyűjtést szervez, hogy élővé, kézzelfoghatóvá tegye a múltat, megszerettesse tanítványaival a történelmet.

A régi tárgyak gyűjtése igen népszerű és tanulságos volt. Egyesek csak behozták és megmutatták az előkerült eszközöket, tárgyakat, mások letétbe is helyezték. Évek alatt annyi anyag gyűlt össze, hogy elhelyezésükre, őrzésükre tárlók, szekrények váltak szükségessé, majd témák szerint csoportosítani is lehetett azokat: régészet, néprajz, ipartörténet, könyvritkaságok, iskolatörténet stb. A szorgos gyűjtés eredményeként alakult ki az iskolai gyűjtemény, amelyen belül a különböző darabokat a tulajdonos nevével is ellátták. A szakköri foglalkozásokon igen kedvelték voltak a vitatüléseket, amelyeken az iskola bármely tanulója részt vehetett. A szakkör által rendezett, történelmi helyeket érintő kirándulások is sok gyereket vonzottak, és az általuk készített kiállítások megragadták a képzeletet, látványosak voltak. A „Milyen az én iskolám?” címmel itt dolgozatok tanuskodnak erről.

1955-ben a szomszédos Csokonai Gimnázium díszteremében névadó ünnepséget rendeztek, akkor vettek fel II. Rákóczi Ferenc nevét. Az ünnepségen megszólalt a tárogató, és elhangzottak a kuruc kor régen halott versei, dalai. A dísztermet zsúfolásig megtöltő közönség kívánságára az avatóünnepséget meg kellett ismételní. Ahogyan Szamosújvári Sándortól tudom, a magyar múlt, a magyar szabadságharc szellemének akkori felidézését nem mindenki nézte jó szemmel. De ilyesfajta megítélésel másutt is találkozhattunk akkortájt, az egész honismereti mozgalom kinlódott miatta.

A szakkör és Szamosújvári Sándor azonban törés nélkül folytatta munkáját. 1957. október 23-án, az országos Arany János ünnepség debreceni programjaként, a Batthyány u. 17—19. sz. bérház falán önerőből emléktáblát avattak Arany János és Petőfi Sándor debreceni színeszkedésének megőrkítésére. Ettől az időtől kezdve folytatott a szakkör a hajdú fővárosban műemléki jellegű tevékenységet is. 12 helytörténeti, irodalmi, történelmi emlékhelyet kutattak fel s jelölték meg maradvandóan az 1957—1963 közötti években. (Egy részük látható a Honismeret 1979. 5—6. számának hátsó borítóján.) Hogy honnan teremtettké elő az anyagi alapokat? A szakkörösök szerényen emlegetik: kifliút árusítottak az iskolában, ennek hasznából jött össze a pénz.

Új fejezetet nyit a szakkör életében, hogy Szamosújvári Sándor 1960-ban elvégzi a Hazafias Népfront és a Népművelési Intézet által először megszervezett honismereti szakkörvezetői tanfolyamot. Erre ma is meghatottan emlékezik, hiszen akik tanítómesterei voltak, már nem élnek, a tanfolyamot végzettek közül

is kevesen maradtak, és szakkört is már csak Szamosujvári Sándor vezet. Ezen a tanfolyamon találkozhattott és cserélhetett véleményt, tapasztalatot az országban akkor már sokfelé, más-más adottsággal működő honismereti jellegű szakkörök vezetőivel, sorstársaival. Akkor és ott tudatosult benne, hogy a honismeret sokkal átfogóbb fogalom és mozgalom, mint a történelmi szakkör vagy a helytörténet. Hazatérve meg is változtatják, pontosabban: kiegészítik nevüket, és lesznek II. Rákóczi Ferenc Honismereti-Műemlékvédő Szakkör.

Szamosujvári Sándor 1963-ban vezető tanár lesz a Kossuth Lajos Tudományegyetem gyakorló általános iskolájában, és szakkört is a tanárképzés szolgálatába állítja. Közben mind a szakkör, mind tagjai külön is számos országos és helyi pályázaton szerepelnek sikerrel. Az önkéntes és önálló büvürlés megkedveltesére és tapasztalataik átadására nyílt szakköri foglalkozásokat tartanak, Szamosujvári Sándor pedig — immár húsz éve — honismereti szakköznevelőként is kamatoztathatja hozzáértését.

Nyugdíjazását követően, 1984-től II. Rákóczi Ferenc Honismereti-Műemlékvédő-Idegenvezetői Szakkör néven az Újkerti Általános Művelődési Központ keretében, kibővült hatáskörrel folytatják munkájukat. Iskolásokból és felnőttekből álló tagjai az eddigi foglalkozásokon túl idegenvezetői alapismereteket is elsajátíthatnak, és lendítő, élénkítő adó otthon adó központ közművelődési tevékenységének.

Ennek megfelelően a 35. évforduló sem szokványos ünnepély volt, hanem „ünnepi foglalkozás”. A Himnusz közös elneklése és a megnyitó után volt szakköri tagok — közöttük alapítók is — tartottak 3—5 perces kiselőadásokat, mondták el visszaemlékezésüket. Okulással is érdemes felsorolásuk. Ujváry Edit pszichológus, volt szakkörvezető *A honismereti szakkör jelentősége a tanulók személyiségének alakításában* címmel arról is beszélt: hogyan gyűjtötte fel képeztük a honismereti munka, és mennyire hatott önértékelésükre. Domokos Andrea jogszigorló kutatásai alapján szemelvényeket idézett a *XVII. századi székelly történelemből*. Lévai Csaba tanárjelölt ugyancsak kutatásait ismertette *II. Rákóczi Ferenc emlékének nyomában Párizsban* címmel. Dr. Kántor Béla, a városi tanács osztályvezetője, alapító tag, a *városi jegyzőkönyvekből vett szemelvényekkel* tanúsította — néha derűtséget kelte —, hogy bizonyos mai problémák hogyan vetődtek fel Debrecenben már évszázadokkal ezelőtt is. Kiss Judit orvostanhallgató az *Arany Bika történetéből* ismertetett részleteket. Hegedüs Jenő tanár alapítótagként emlékeztet vissza az *1952-es indulásra*, majd Dr. Szamosujvári Sándor mondta el a tartalmas gondolatait a *kisközösségek szerepéről*, lehetőségeiről. Miközben hallgatom őket, lehetetlen nem arra gondolnom, hogy pontosan ugyanúgy csinálják mint a hétköznapi foglalkozásokon, csak egy kicsit ünnepélyesebben!

Az ünnepi beszédet dr. Bényi Miklós, az MSZMP Városi Bizottságának titkára mondta. Elemezte és nagyra értékelte a honismereti tevékenység tudományos, politikai és ideológiai jelentőségét, valamint megköszönte a szakkörnek és vezetőjének a városért végzett több évtizedes odaadó munkát. Ezt követően dr. Tar Károlyné, a művelődési központ közművelődési igazgatója tájékoztatót a honismereti szakkör sikeres beilleszkedéséről, mozgalmi jellegéről, hatásáról. Megható volt Pap Miklós ny. múzeumigazgató köszöntője, aki Tokajból utazott Debrecenbe, hogy üdvözölhesse régi szakkörvezető kuzdótársát. Együtt vettek részt az első honismereti szakkörvezetői tanfolyamon, s voltak részesei a honismereti munka örömeinek, nehézségeinek, és útörői a honismereti mozgalomnak. Ugyancsak köszöntötte Szamosujvári Sándort Diószegi Lajos honismereti szakkörvezető tanár Hajdúszováról, aki szakkörét is magával hozta.

A Hazafias Népfront Országos Elnöksége dr. Szamosujvári Sándornak 35 éves üzenetlen és kiváló honismereti tevékenysége elismerésül a Hazafias Népfront Kitüntető Jelvényét adományozta. Ezt a legmagasabb népfront-kitüntetést Juhász Róbert, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja nyújtotta át Szamosujvári Sándornak, és ugyancsak ő adta át a megyei népfront elismeréseit is a mozgalom kiemelkedő teljesítményt nyújtó munkásainak. Ezt követően az útörözőzövetség és a városi tanács képviselői adtak át kitüntetéseket, emléklapokat. Az elismerő szavakat Tóth Pál, az Idegenforgalmi Hivatal vezetőhelyettese zárta, amikor is utalt arra, hogy a szakkörrel való együttműködésük már 25 évre tekint vissza, és káder-utánpótlásukat is a szakkörtől remélik.

Az ünnepi foglalkozást megelőzően a művelődési központban gazdag anyagú és maradandó értékű kiállítás érzékeltette a szakkör 35 éves múltját. A kiállítás anyagának egy részét — amíg együtt van — érdemes lenne a sárospataki honismereti akadémián is bemutatni. Befejezőként a többszörösen kitüntetett Debreceni Népi Együttes, dr. Béres András művészeti vezetőjével az élen — mintegy 50 tagját felvonulattalva — dalokkal, táncokkal, zenekari számokkal ünnepelte a II. Rákóczi Ferenc Központi Honismereti-Műemlékvédő-Idegenvezetői Szakkört. A mintegy ezer embert megmozgató ünnepi szakköri foglalkozástól a Népszabadság is írt.

A Honismeret hasábjain mi is köszöntjük dr. Szamosujvári Sándort, szakkörének minden volt és jelenlegi tagját, minden debreceni támogatóját a jubileum alkalmából. Évfordulójuk, eredményeik, ténykedésük magas elismerése lelkesítse, biztassa az egész mozgalmat, minden közösségét. Példájuk vigye előbbre a városi honismereti munka kibontakozását.

Nem hiszem, hogy Szamosujvári Sándor Debrecenben több támogatást kapott volna munkájához, mint bárki, bármely településen. Kezdeti gáncs, kétely, közömbösség, gyanakvás éppúgy veljárója mozgalmi munkáknak, mint a támogatás, elismerés, köszönet. Hogy az előbbieket le kell győznünk, hogy mindenkélt bizonyítanunk kell, ez természetes. Hogy az utóbbiakból mintha kevesebb jutna, igaz. De ez az erőpróbája minden honismereti szakkörnek és vezetőjének.

Szamosujvári Sándor hit munkájában, küldetésében, bizott tanítványaiában, saját erejében, a honismeret jövőjében. Édesanyjától, tanáraitól, szeretett városától kapott indítást, szellemi örökséget tovább gyarapította, és át is tudta öröközni, plántálni! Nagy tanítómester, derék, boldog ember!

Tóltési Imre

Negyedszázados a helytörténeti gyűjtemény Tokajban

Tokaj több okon sokkal ismertebb, mint a közvetlen táj mezővárosai közül bármelyik is. Hírért-nevért kiváló minőségű borán, gazdag történelmén, földrajzi fekvésén kívül hadászatiilag fontos vára alapozta meg. Nyilvánvaló, hogy történetíróink rendre kiemelik a tokaji vár különleges helyzetét és hangsúlyozzák nemzeti történelmünkben játszott fontos szerepét. Tokaj kiváltságos helyet foglalt el a haza „abrosz”-án éppenúgy, mint a nemzet történetében. Az évszázadok azonban kiforgatták ezen örökségéből, az egymást követő korszakok megfosztották fontos szerepétől, s a XX. század elejére hajdani nagyságának csaknem az árnyéka maradt csupán, és másik nevezetessége, a „tokaji”. Településünk nemcsak „Csepke Rózsika”-álomba szenderült, hanem lassan, szinte észrevétlenül vissza is fejlődött. Központi — közigazgatási és kereskedelmi — szerepkörét elvesztette, világhíres szőlőiből maradt is, nem is mára. Még a város külseje is megváltozott. Szerencsére a honismeret és a helytörténet munkásai nem szüntek meg munkálkodni a város — mint szülőföld — iránti szeretet és megbecsülés ápolásán.

Milyen előzményekre tekinthet vissza a Tokaji Múzeum? — tehetjük fel a jogos kérdést. A hazai múzeumszervezés többnyire két intézményhez kapcsolódott, és pedig a városi és megyei levéltárakhoz, valamint a közép- (olykor felső-) fokú iskolákhoz, gyakran a gimnáziumokhoz. A múzeumszervezés szempontjából számba jöhető évtizedekben (a XIX. század második, harmadik harmada) Tokajban már nem és még nem működött középiskola. A piarista algimnáziumot ugyanis 1789-ben áttelepítették Sátoraljaujhelyre, a vidék és a kisvárosok prominens iskolája, a *polgári iskola*, 1903-ban kezdte meg működését városunkban. A két világháború közötti évtizedekben helyben is fontos szerepet vállalt e téren is a polgári iskola. Két tanára, a történelem-német szakos *Palságh Lajos* (1925-től 1938-ig működött itt) és a fizika szakos *Csala István* rendszeresen foglalkozott Tokaj multjával. Az említett tanárok tevékenysége nem maradt hátrahagyva a tanuló ifjuságra. Különösen Palságh Lajosra jellemző, hogy tanítványait széles körű gyűjtő- múzeumszervező munkára buzdította. Tokajnak és környékének rendszeres megfigyelésére hívta fel őket, úgy is fogalmazhatunk, hogy régészeti figyelőszolgálatot szervezett tanulóiból. Tanítványaival olykor amatőr ásatásokat végzett. A begyűjtött régészeti tárgyakat más tárgyakkal együtt - az Iskolai Múzeumban helyezte el. Irányításával a reprezentatív néprajzi darabok is az iskola gyűjteményébe kerültek. A „múzeum” jelentős szerepet kapott a tanuló ifjuság oktatásában, nevelésében. Anyaga a második világháború alatt sajnos megsemmisült. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Palságh Lajos és tanártársai indították útjára Tokajban a helyi érdeklődésre annyira jellemző honismereti tevékenységet.

Mert mi is jellemzi a tokaji honismereti munkát? Már Ambrózy Ágoston felhívta az érdeklődők figyelmét arra, hogy „az iparművészetben is ősidőktől fogva találunk a szőlő témájával kapcsolatos ábrázolásokat”. Nos, ezt, nevezetesen a hegyaljai szőlő, szőlőtermelés, a hegyaljai (tokaji) bor és bortésztartésközéi, illetve e témakör történetére vonatkozó anyag összegyűjtéséről tekintette fő feladatának *Pap Miklós* is, a honismereti mozgalom tokaji munkása, mintegy átvéve kollégáitól és elődeitől a múzeumi gyűjtés jelképes „stafétáját”-ját.

A gyűjtéshez kitűnő indítással szolgált szellemi újjászülétesünk, az 1848/49-es forradalomnak és szabadságharcnak a centenáriuma való készülődés. Egy olyan, hadászati szempontból is rendkívül fontos helyen fekvő városban mint Tokaj, ahol mind a korábbi harcok (1606, 1703—1711), mind pedig 1848-ban jelentős csaták zajlottak, a közérdeklődés fokozott mértékben fordult az események főszerzői és a történések felé. A centenáriumi ünnepségekhez egy rangos helytörténeti kiállítás is társult, nyomdai úton előállított, szépen tipografizált plakáton tájékoztatták a lakosságot az eseményről. Innen indult az újabb múzeumszervezés. A gyűjtemény anyaintézménye most is az iskola, mégpedig az általános iskola, a polgári iskolák jogutódja, s nem véletlenül Pap Miklós munkahelye. A centenáriumi kiállítás sikere adott erőt és ösztönzést ahhoz, hogy a gyűjtőmunkát ne hagyják abba. Ettől kezdve a közgyűjtemény a tipikusnak is nevezhető utat járta be. Eleinte csak arra figyeltek, hogy megmentsék a kallódó értékeket.

Előszörban Tokajra gondoltak. Később azonban gyűjtőmunkájukat Tokaj régi vonzáskörzetére, a szomszédos hegyaljai településekre (Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Mád, Golop stb.), valamint a Taktaköz falvaira (Tiszaladány, Tiszatardos, Csobaj, Prügy, Taktabá) is kiterjesztették. Újra megszervezték a figyelő szolgálatot: rendszeresen járták a hulladékgyűjtő telepeket, honnan hol értékes, hol kevésbé értékes tárgyak tömeget gyűjtöttek be, s alapozták meg ezekkel a leendő közgyűjteményt, a már akkor is Tokaji Múzeumot. Mára azonban az is világos, hogy bár fontos munka volt a pusztulásra ítélt tárgyak megmentése, mégis azt kell írunk, hogy muzeológiai szempontból ezek egy része jelentéktelennek tűnik. Ez azonban semmi sem von le a munka értékéből, annál is inkább, mert 1963-tól példás módon, múzeumi szabályoknak megfelelően leltározták a tárgyakat. Ehhez jókor jöttek a Hazafias Népfronttól támogatott, s személy szerint dr. Dömötör Sándor által szervezett nyári *honismereti tanfolyamok, honismereti akadémiák*, ahol az

önkéntes honismereti munkások bőséges szakmai ismeretükhöz juthattak. Papp Miklós elmaradhatatlan résztvevője volt ezeknek a tanfolyamoknak.

A lassan szerveződött közgyűjteménynek, a Tokaji Múzeumnak első otthona a görögkeleti templom lett. A XVIII. század végén empir stílusban épült műemléki templom e század elejére elnéptelenedett. A csaknem teljesen puszta falak közé költözött be a múzeum, s e megszentelt falak között nyitotta meg kapuit az első önálló kiállítás, ahol *Tokaj múltja* címmel sorakoztatták fel a gyűjtött anyagot negyedszázaddal ezelőtt, 1962-ben. Ilyen minőségében csaknem másfél évtizedig funkcionált ez a szép templomépület, hogy 1974-ben beköltözhessek oda a *Tokaji Galéria*. Ekkortól ugyanis a Bethlen Gábor utcában megnyílt a Pincemúzeum, ahol a rendezők szakszerű és válogatott csoportosításban, két szinten mutatták be a múzeum, elsősorban is a horászati múzeum anyagát. Végül is egy jellegzetes görög *kereskedőházban* juttatták végleges otthonhoz a Tokaji Múzeumot. Ebben a négyszintes épületben 1985. május 22-én nyitottuk meg az új, igen gazdag, vegyes tematikájú kiállításunkat, amely joggal viseli az *Ezen Hegyaljának Tokaj az címere* címet.

Ez tehát a Tokaji Múzeum, avagy a múzeumi gondolat kiteljesülésének rövid története. Mára csaknem 4000 db tárggyal, 200 db képzőművészeti alkotással, számottevő dokumentációs anyaggal, fotótárral és szép kis szakkönyvtárral rendelkezik a közgyűjtemény. Nem a múzeumi szakembereken múlik, hogy Hegyalja legszebb mezsis értékeivel magángyűjtők büszkélkedhetnek, s egyelőre reményük is alig lehet arra, hogy ezek az értékek a Tokaji Múzeumba kerüljenek.

Nem térhetünk ki az elől, az egyébként hálás feladat elől, hogy — mintegy befejezésként — szóljunk a tokaji honismereti munkások színes tevékenységéről is. Egyszerre több irányban fejtették ki munkájukat. Amellett, hogy néhányan eredményesen kísérleteztek a szépirodalom területén (Helm Sámuelre, Pap Miklósa és másokra gondolunk), a helytörténettel, néprajzzal, műemlék- és természetvédelemmel és turisztikával is foglalkoztak. Immár 3. kiadást ért meg Pap Miklós: *Tokaj úrialkauza*. Nemcsak felderítették azokat a néves személyeket (N. Lenau, Petőfi Sándor, Klapka György, Paulay Éde, Münich Ferenc), akik valamilyen okon Tokajhoz kötődtek, hanem emléktáblával is megörökítették ezt. Emléktáblák kerültek azokra az épületekre is, melyek a város (pálus kolostor, Szapolyai-kúria stb.) illetve az ország történetében (Klapka György hadiszállása 1849-ben) szerepet játszottak.

Az 1987-es esztendőt e jelcs évforduló emlékének szentelik Tokaj honismereti munkásai!

Dr. Bencsik János

A nyolcszáz éves Zsira

A szülőföldhöz való ragaszkodás szép megnyilvánulását mutatta meg a nyugati határ közvetlen közelében fekvő Zsira község lakossága, amikor 1986. augusztus 3-án ünnepség keretében emlékezett a falu fennállásának 800. éves jubileumára. *Czingráber András*, Zsiran született soproni tanár derítette fel azt a III. Béla király által 1186-ban kibocsátott oklevelet, amely a Zsira-nemzetségi szabadjainak kiváltságát rögzítette. Ez az oklevél adta az ötletet a Hazafias Nepfront községi bizottsága vezetőinek — *Göcsei János* elnöknek, *Kiss Gábor* tiszárnak, *Horvát Pál*, *Czingráber Mária*, *Németh József* munkatársaknak —, hogy a 800. évfordulót méltóképpen megünnepeljék.

Czingráber Mária, a soproni könyvtár munkatársa már korábban gyűjteni kezdte a községre vonatkozó régi fotókat, és 1983-ban fényképkiallításban mutatták be az addig összegyűjtött anyagot. Ezt követően sokan ajánlották fel fényképeiket, hogy az évfordulóra rendezett kiállításon ezeket is bemutassák.

Az ünnep reggelén a csepregi fúvószínek arbesztőre köszöntötte Zsira község lakosságát. 8 órakor hangverseny kezdődött a templomban a Lébénymiklósi „Liszt Ferenc” Vegyeskar közreműködésével. A kórust *Hoffmann László* orgonaművész kísérte.

Az ezt követő egyházi rendezvényen *dr. Szabó Zoltán*, zsirai születésű pap-festőművész emlékezett meg az ösökről. A sportpályán rendezett nagygyűlésen nemcsak a falu lakói vettek részt, hanem a környező községek vezetői is, többek között a szomszédos burgunlandi Loesmand (Lutzmannsburg) képviselői. A Zsiráról elszámozottak közül sokan hazajöttek az ország távolabbi vidékeiről, sőt külföldről is. Ott láttuk az ünnepelők között *Henz Józsefet*, Sopron város pánszervezetének első tiszkarát, *Vadász Annát*, a HNF Győr-Sopron Megyei Bizottságának tiszkarát és *dr. Környei Attilát*, a Nagyecski Széchenyi Múzeum igazgatóját.

A nagygyűlés kulturális műsorában közreműködtek a helyi óvodások, az általános iskola tanulói, a Lébénymiklósi „Liszt Ferenc” Vegyeskar, a Sopronhorpácsi „Szentirmay Elemér” Vegyeskar és az Undi „Nemzetiségi Énekkar”. Ez utóbbi horvát népdalokat adott elő, táncsoportjuk pedig kölöcgyveleggel és macedon táncokkal szerepelt.

Vadász Anna, a nagygyűlés szónoka kiemelte, hogy itt Zsiran a történelem során sokat szenvedett a lakosság. Így többek között 1848-ban, amikor leégett a templom és a falu jelentős része. Rámutatott arra is, hogy ezen a vidéken a németek, a horvátok békességben éltek együtt a magyar lakossággal.

Méltatta azt az áldozatkészséget, mellyel példamutató módon a kisközség HNF Községi Bizottsága megjelentette és az ünnepi alkalomra a lakosság kezébe adta *Czingráber András*: *Képek a nyolcszáz éves Zsira történetéből* című, 104 oldalas munkáját. *Vadász Anna* e kiadvány előszavából idézve fejezte be be-

szédét: „Büszke lehet mindenki, aki e kis község szülöttjének, neveltjének, lakójának vallhatja magát, mert erős alapra épített szilárd és hithű emberi közösség részese, osztozhat abban az erkölcsi tőkében, mely e kis község népet mindenkor becsületes helytállásra, szorgalmas munkára és közösségi életének fejlesztésére nevelte.”

Délután *Czingráber András* nyitotta meg a falutörténeti kiállítást, amelyen az utóbbi száz esztendőből mutattak be képeket. A bőséges anyag elénk varázsolta a falu egykori lakóit az óvodától az iskoláig, az ifjúsági egyesületektől a társadalmi egyesületekig, a születéstől a halálig. A községben tudatosan gyűjtötték a Zsiráról elszármazottak munkáit: tanulmányokat, festményeket. Tárlokban láthatták *Szalay Alajos* — 1874—1902-ig volt zsirai kántortanító — *Magyarország története dióhéjban* című munkáját, melyből a század végén a népkiskolákban tanították a történelmet. Szemléltették a Zsiráról származott *Mátray (Módly) Rudolf*, a cisztercita rend székesfehérvári rendháza főnökének egyik esztétikai tanulmányát. Sokan ismerték még *dr. Östör Józsefet*, Zsira egykori földesurát, akinek néhány Széchenyi Istvánnal kapcsolatos tanulmányát mutatták be. Az élő kortársak közül a Maglócán élő, ugyancsak zsirai születésű 84 éves *dr. Kövér Fidél* premontrei kanonok *A Hanság földrajza* című tanulmánya első modern földrajzi tájleírásaink közé tartozik. *Czingráber András* szülőföldjéhez kötődő helytörténeti tanulmányaival szerzett elismerést. Több ízben nyert díjakat a Győr-Sopron megyében kiírt pályázatokon. Az évfordulóra elkészített munkájában foglalkozik a település földrajzi környezetével, majd ezt követi a község története a XVII. századig. Külön fejezetben tárgyalja a nagybirtok térhódítását, amikor felépült a salamonfai Rátky-kastély, ahol Bezerédy Imre tartotta lakodalmát. A gyülevízi kastély homlokzatán az 1739-es évszám olvasható, s a művészettörténészek szerint Európa legszebb barokk kiskastélyai közé tartozik. A kastélyról a lakosság körében az a szájhagyomány maradt fenn, hogy Mária Terézia többször megfordult benne.

Az 1848-as szabadságharc Zsirát és környékét súlyosan érintette, amikor a pákozdi csatáról menekülő horvátok Mosontól Kőszegig tartó úton több községet, köztük Zsirát is kirabolták és felégették. (Erről bővebben lásd a Honismeret 1986. 2. számában.)

Ezt a területet a trianoni békekötés idején az osztrákok Ausztria számára követelték. Azonban a község lakossága 1922-ben a kiszállott határkiigazító bizottság előtt hitet tett magyarsága mellett. A magyar zászlókkal feldíszített községben, a magyaros ruhában felvonult fiatalok arról győzték meg a bizottság tagjait, Zsira magyar akar maradni. E sorok írója mint gyermek szintén a felvonulók között volt, s ekkor érezte át legelőször, mit is jelent a hazát szeretni.

A kiállítás megnyitója és megtekintése után a gyülevízi kastély — ma a Fővárosi Tanács Szociális Otthona — dísztermében a faluból elszármazottak találkoztak szülőföldjükön élő idősebb nemzedék tagjaival. Magam is átéltem a találkozó meleg pillanatait, hiszen szülőfalum, Káptalanfalva és Zsira lakóit évszázadokon át közös plébánia kapcsolta össze. A két falu között húzódó *Miseút* révén a lakosság úgy ismerte egymást, mintha egy községben éltek volna.

A zsirai falunap sokak számára adott biztatást, hogy elődeink életének, küzdelmeinek megismerését fontos feladatnak tekintsék. Ezekből erőt meríthetnek a jelen feladatainak megoldásához, a jövő céltudatos kialakításához, elmélyíthetik a hazához, a szülőföldhöz kapcsolódó szeretetet.

Szabó József

Honismereti szakkör Császár községben

A Hazafias Népfront Komárom megyei honismereti bizottsága, a megyei művelődési központ, és a Közművelődés Háza szervezésében az 1985 novemberében alakult meg a csaknem 70 tagot számláló, a megyében tevékenykedő kutatókat, gyűjtőket összefogó Komárom megyei Helytörténeti Kör, amelynek alapvető célkitűzése a tapasztalatcserre jellegű módszertani előadások mellett egymás munkájának a megismerése.

1986. november 28-án Császár község honismereti szakkörének a képviselői voltak a kör előadói, vendégei. A császári meghívásának ötletét az október végén a községben megrendezett tanulságos, jó hangulatú megyei szakkör szemle adta. A megyében tevékenykedő 26 honismereti szakkör közül ez az egyetlen, felnőttekből álló — 17 tagú — kisközösség, amelyben tanárok, agrármérnökök, állatorvos, tsz-elnök, népművelő, párttitkár, népfronttitkár tevékenykedik. Vezetőjük a községben 18 éve élő református lelkész, *Borsos Sándor*, aki a teológiáról hozta magával a múlt iránti érdeklődését, tanárának, Esze Tamásnak a tanácsát: „Ismerkedjétek meg a múlttal!” —, a hajdani neves előd, Horváth György (?—1788) tevékenységének felkutatásával (akinek könyvét — a Természetnek és kegyelemnek oskolája (1765) — a községben sikerült meglegelni), fia, Pálóczi Horváth Ádám (1760—1820) pályaképeinek, szoltáriói tevékenységének feldolgozásával, majd a császári egyház énekkarának a róla való elnevezésével, a templomban emléktáblájának elhelyezésével kezdődött a honismereti szakkör vezetőjének a község múltjával való ismerkedése. A helyi lokálpatrióták látván a szervezni, lelkesíteni tudó lelkész eredményeit, szívesen segítettek múltat vallató munkájában. Ennek eredményeként került elő az 1761-ben Horváth György által

megkezdett, utódai által folytatott, a Gasparik Nagysallai István összegezésében a millennium alkalmából összeállított egyháztörténet néhány kéziratos lapja, — megőrzése Birtó Sándor császári lakosnak köszönhető. Ez a töredékes egyháztörténeti rész egészül ki az újabb kutatások eredményeivel, amelyek a gyülekezet előtt alkalmanként ismertettek is. Az ellenreformáció idejében, a kert felén épült református templom belső elrendezésében is emlékeztet a Rév-komáromi, Péczeli József által építtetett templomra, tornya mindkettőnek a XIX. században épült. Egyébként az egész lelkes közösség a Péczeli József (1750—1792) által szervezett Komáromi Tudós Társaság szellemét idézi, amely felekezete való tekintet nélkül egyesítette a közös érdekében a város és környéke papjait, polgárait.

Az 1970-es évek közepén szerveződött kis közösség 1982. óta honismereti szakkörként működik, célul tűzve ki Császár község monográfiájának az elkészítését. Közös munkájuk eredményeként állt össze a tsz-története, amely nem csupán a történelmi császári borvidék neves termelőszoftvekeztének, a Rákóczi Tsz-nek a krónikáját tartalmazza, hanem az 1950-es évek elején alakult kis elődökét is az iskolatörténet, a közigazgatás története, a település múltja, a néphagyományok feldolgozása — csaknem 350 oldalnyi terjedelemben. A rendszeres kapcsolattartás mellett a negyedévenkénti összejöveteleken beszélő-vitákat megolvassák fel az újabb kutatási eredményeket. A Helytörténeti Kör előadóiként a szakkör vezetőjén kívül — a kutató-, gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeiről, problémáiról — Fülöp László tanácselnök, Szabó János tanár, Róza Sándor a HNF községi elnöke és Mlinárcsik Mihály párttitkár számoltak be. A levéltári források, könyvek, visszaemlékezések gyűjtése, az adatok sokasodása után állítják, hogy minél többet kutatnak, annál messzebb a cél. Példának említték a község nevének eredetével kapcsolatban az újabb, a bizonyításra váró hipotézist. A fejezetek ismereteseit részletek felolvasásával színesítették. Az előadásokat követő élénk vita során nem csupán kérdések, vélemények, hanem módszertani tanácsok is elhangzottak, és egybehangzó javaslat volt a hallgatók részéről a már elkészült fejezet(ek) — pl. a tsz-történet — kiadásának a szükségessége.

A múltat kutató, alkotó munkának a közösségformáló a közösségformáló megartó ereje nem csupán a szakköri szemléalkalmából „genius loci” közvetlen környezetében érződött, hanem Tatabányán, a Helytörténeti Körben is. A császáriak lelkes munkáját érdemes figyelemmel kísérni.

Tapolczainé dr. Sáray Szabó Éva

Honismereti munka a Győri Tanítóképző Főiskolán

Dr. Barsi Ernő intézeti, később főiskolai tanár vezetésével, már az 1960-as években működött a Győri Tanítóképző Intézetben — 1975-től főiskola — honismereti szakkör. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők első országos találkozásán 1963-ban már ott volt az iskola csoportja Tatán. Arról kezdve folyamatosan jelentkeztek, gyűjtötték a Szigetköz néphagyományát, Győr-Sopron megye falvainak gyermekjátékait, népdalait s ezt vissza is adták a települések lakóinak szinpad feldolgozásában. A főiskolán az elmúlt évtizedben készült szakdolgozatok között szép számmal találhatók néprajzi, nyelvjárási, helytörténeti, iskolatörténeti és irodalmi hagyományokat feldolgozó munkák. Erről dr. Unti Mária részletesen beszámolt a Honismeret 1985. évi 6. számában.

Amikor a főiskolára kerültem, próbáltam intézetünk szép hagyományait folytatni. Az 1985/86-os tanévben már működött honismereti speciálkollégium a III. éves hallgatók számára. Itt a magyar szociográfia történetének jelentősebb fejezeit tekintettük át heti 2 órában. A tíz hallgató megízlelte, megszerette a honismereti munkát, közülük öten B kategóriás szakkörvezetői minősítést is szereztek 1986-ban, a Tanítójelöltek I. Országos Honismereti Szakkörvezető Tanfolyamán, Zsámbékon.

Az 1986/87-es tanévben 14 III. éves hallgató jelentkezett speciálkollégiumra, s a főiskola Gárdonyi Géza Kollégiumában beindítottuk az I. és II. éves hallgatók részére a Honismereti Szakmai Kört, 17 fővel. Így már elég tekintélyes azok száma, akik a főiskolán honismerettel foglalkoznak. Célkitűzésünk Győr város történelmének, műemlékeinek, helytörténeti irodalmának az alapvető helyismereti és helytörténeti munkák anyagának megismerése. Az elméleti ismeretek megszerzését gyakorlati tevékenység egészíti ki: elsősorban a Győrben és a Győr-Sopron megyében működő tudományos intézmények (könyvtár, levéltár, múzeum) megtekintése, az ott folyó tudományos és feltáró munka megismerése. Hallgatóimmal meglátogattunk általános iskolai honismereti szakköröket, tanulmányozzuk munkájukat. A cél az, hogy a főiskolán szerzett részképzés után Zsámbékon minél többen szerezznek szakkörvezetői minősítést.

Munkánk segítésére felkértük megyénk honismereti mozgalmának legjelesebb szakembereit: így többek között dr. Timaffy László és dr. Barsi Ernő ny. tanárokat, dr. Bedécs Gyulát, a Révai Miklós Gimnázium honismereti szakkörvezető tanárát, Sáray István levéltárost, Jászberényi Ferencné könyvtárost, a megyei Honismereti Bizottság elnökét, továbbá Alexai Zoltán gimnáziumi tanárt, a Szigetköz étvilágának kitűnő ismerőjét. A hallgatók részt vesznek az évenként megrendezett országos és megyei pályázatokon.

Végül utalhatnék a 2 évenként megrendezett Tudományos Diák Körök munkájára, valamint a szakdolgozatokra, ahol szintén tért van a honismereti tevékenységnek. A honismerettel szívesen foglalkoznak az általános iskolások is, mert a szakkörbe nemcsak a kiváló tanulók, hanem a közepes képességű tanulók

is eredményesen tudnak dolgozni. Nekünk az a feladatunk, hogy e szépen terebélyesedő mozgalomhoz szakembereket képezzünk a főiskolán. Ez a munka elindult, s gyümölcse — reméljük — néhány esztendő múltán már jelentkezik az egyre több általános iskolát behálózó — eredményesen tevékenykedő — honismereti szakkörök munkájában.

Dr. Tungli Gyula

A Miskolci Kohászati Múzeum

Miskolc harmadik kerületében, a régi Hámor községben található a Központi Kohászati Múzeum, amelynek épülete is ipartörténeti műemlék. A község eredetileg a vasgyárhoz épült munkástelepeülés volt. Az épület annak idején a vasgyári igazgató és számvivő irodája, szolgálati lakás, továbbá a munkásélelmézési szervezet helyisége volt.

A vasgyár létrehozásán sokat munkálkodott Fazola J. Henrik, a Würzburgból Egerbe származott műkovács- és lakatosmester. Önálló vasipart akart teremteni a Bükk-hegységben, s fáradozása eredményeképpen 1770. július 28-án uralkodói leirat lehetővé tette a gyár létrehozását. A napóleoni háborúk idején a gyáralapító fia, Fazola Frigyes a kor technikai színvonalán fejlesztette tovább a gyárat. Igazgatói működése alatt épült fel az újmassai, nagyobb teljesítményű nagyolvasztó, továbbá a víztartalék érdekében a Garadna patak gátja, a mesterséges Hámori-tó.

A régi gyár 1870-ig állt fenn. A mai vasgyár létesítését a vasútfejlesztés igényeit tették szükségessé. Ez azután a XX. század elején tovább bővült, s korszerű termékeivel már külföldi hírnevet is szerzett magának.

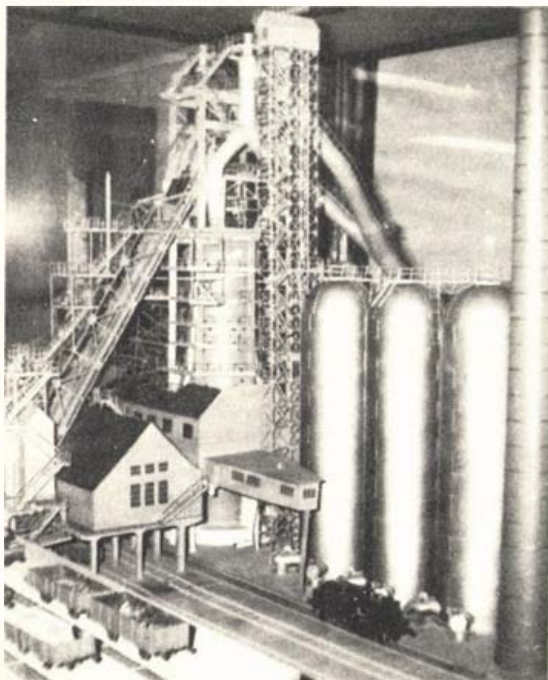
A múzeum első emeletének előterében a gyáralapító Fazola Henrik személyére és a gyáralapításra vonatkozó dokumentumok láthatók. A nyersvasgyártási terebben láthatók a különböző magyarországi, középkori vaskohók ásatási anyagaiból származó vastárgyak, szerszámok, fegyverek. Itt található az 1908-ban épült ördi és az 1952-ben épült Lenin Kohászati Művek nagyolvasztóinak modellje is.

Az acélgyártási terebben láthatjuk a Csepel Vas- és Fémművek, a Dunai Vasmű, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek és a Borsodnádasdi Lemezgyár rövid történetét bemutató kiállítást. Láthatók itt a kovácsolás, a hengerlés, a dróthúzás, a szeg- és csavargyártás tárgyi emlékei is.

A múzeum nagy látogatottságnak örvend, évente több tízezer keresik fel. Az érdeklődés az utóbbi időben még inkább fokozódott, ugyanis a különböző technológiai folyamatokat képmagnóról ismerheti meg a látogató. Jelenleg négy program közül lehet választani. Videóra került a nyersvas- és acélgyártás is, Tűz és Acél címmel.

Kerekgyártó Mihály

A nagyolvasztó makettje

Védőfelszerelés

Nagy István, veszprémi helytörténész

Veszprém Felszabadulás úti lakótelepének egyik kulcsos ízlésű emeleti lakása több ezer könyvvel, folyóiratokkal, dossziékkal, kötegelj cédlulák garmadával: ez *Nagy István* helytörténeti kutató otthona, számos tanulmánya megírásának színhelye, gyűjteményeinek őrzője. Élete kettős vonású: köteles hivatali munkája és az önként, belső indíttatással felvállalt honismereti, néprajzi, történeti kutatás és publikálás. S hogy teljes legyen minden téma forrásanyaga: diaképekkel, fényképekkel, xerox-másolatokkal, lapkivágatokkal alapozza meg hatalmas tárgyi tudását, írásainak hitelességét.

1959-ben költözött Veszprémbe, s azóta hozta létre a megye legnagyobb (és talán legjelentősebb) helytörténeti magángyűjteményét. Hadd tegyük hozzá: szinte páratlan szorgalommal, kitartással, az ügy iránti elkötelezettséggel. A helytörténet nem ismeri az idő és a tér határait — mondja hitvallásként —, s ehhez méltó szorgoskodással gyűjt, jegyzetel. Hivatalos útjain, vonaton és buszon, étkezőkiszolgálókon figyel fel a szóhasználat helyi jellegzetességeire, kifejezéseire, átolvassa és kivágja a napilapok helytörténeti témájú írásait, jegyzeteli a frissen megjelent könyveket. Évtizedek óta napi 15 cédula a penzuma. Lakásában, nyaralójában jól beosztott szakrend szerint 150 ezer cédula, diakocka, fénykép, mikrofilm, xerox áll rendelkezésére. S bámulatos memóriája, amely érzékeny bármilyen adatra, dátumra, eseményre.

A kezdetek Merényi Oszkár-ig nyúlnak vissza, az egykori Országos Berzsenyi Kör elnökeig, akinek biztatására, ösztönzésére megismerkedett a helytörténeti kutatás szépségével, a szakirodalom tanulmányozásával, a gyűjtés módszerével.

Veszprém megyétől nem csak az ihlet továbbfolytatásának lehetőségét kapta, hanem olyan készítményeket is, amelyek szoros kötélekkel tartják e táj vonzásában. Tőle származik a zirci Panteon gondolata, s mára tucatnyi, a Bakonyhoz kötődő neves tudós, szakember emléktáblája hirdeti a hagyományápolás e klasszikus példáját. Terepjáró munkájának eredménye csaknem ötezer dia, háromezer megyei vonatkozású képeslap (több, mint a megyei levéltár anyaga), s csaknem hiánytalan a megye várait ábrázoló rajz- és metszetyűjteménye.

A Természetbarát Szövetség megyei elnökeként évekig volt lehetősége, hogy megismerje a megye valamennyi településének történetét, természeti értékeit. 264 település adatait, dokumentumait őrzik a dossziék, s várják a rendszerezést, a feldolgozást.

Az általa elsősorban kutatott negyven téma anyaga hatszáz dossziét tölt meg. Ezeket készíti majd sajtó alá, többek között a Veszprém megyei tűzoltóság történetét, Jutas településtörténetét, a Vigyázó torony és a Feckendőház múltját, a megye cigánységének történetét és Veszprém utcaneveit. Ez utóbbihoz 3600 kül- és belterületi nevet gyűjtött össze, többet, mint bármely magyar városról valaha is regisztráltak. Feldolgozza majd az egyes házak történetét is, az 1907-ig meglévő, 1700 házszámot tartalmazó anyaga alapján.

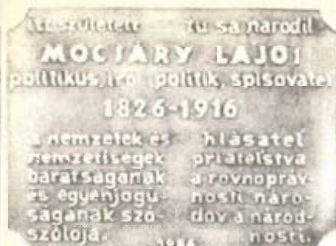
Mostani legsürgősebb munkája Pesthy Frigyes Helységnévtára Veszprém megyei kötetének betűhív sajtó alá rendezése, ami a megyei könyvtár és a levéltár kiadásában fog megjelenni. Előkészítette két *Historia domus* anyagának megjelentetését is. E hatalmas teljesítmény hivatásos történész számára is jelentős lenne, pedig számára csak az esték, a hérvégék maradnak, s ebből is a legnagyobb részt a gyűjtés, a cédulázás köti le.

Korábban több honismereti kört alapított, s egykori kutatótársaival úgy is segítik egymást, hogy kölcsönösen kicédulázzák az őket érdeklő anyagokat, vagy felhívják egymás figyelmét egy-egy forrásmunkára, adatra. Igazi levéltári műhely kellene — mondja —, ez megcsökkorozhatná a kutatás hatékonyságát, eredményességét.

Panaszra azonban így sem lehet oka. Tízezer címszó gyűlt össze a Bakony- és Balaton enciklopédiához, elkészítette a veszprémi évfordulók csaknem teljes regiszterét. Mindezek mellett rendszeresen tart TIT előadásokat. Számos üzem- és helytörténeti szerző kéri tanácsát, szakmai segítségét. A Megyei Idegenforgalmi Hivatal és a Medicina is ad munkát számára: most éppen az Észak-Dunántúl és a Balaton útikönyv lektorálását végzi. Több helyi útikalauz elkészítésének terve is körvonalazódik.

Mindezek háttérül, szakmai hozzáértésén és cédulaanyagán túl, könyvtára adja azt a biztos szakmai forrást, amelyre minden munkájában támaszkodhat. Tízret is meghaladó könyvanyagában jelentős rételet az 1100 kötetes Balaton-, az ezer darabos Erdély-, és 700 műből álló Bakony-különgyűjtemény. Csaknem hiánytalan Veszprém megyei könyvészeti anyaga, s jelentős a határon túli magyar irodalom. Publikációit szakmai kiadványok, folyóiratok, a megye napilapja közli. Egyik legutóbbi tanulmánya, az Ipartörténeti vonatkozások Veszprém megye földrajzi neveiben (amelyet a Veszprémi Akadémiai Bizottság Értesítője közölt), szakmai körökben is jelentős visszhangra talált. A közeljövőben megjelenő kötetci mértékű szolgáltatnak majd mindazoknak, aki hittel, elkötelezettséggel szolgálják egy táj, egy megye honismeretét, helytörténetét múltjának feltárását, közkincsévé tételét.

Tölgyesi József

Emlékmű Mocsáry Lajos tiszteletére

Új emlékművel gazdagodott a losonci járás. A Csemadok losonci, füleki, fülekkovácsi alapszervezetei, a Csemadok losonci járási bizottsága, valamint a fülekkovácsi helyi nemzeti bizottság a Fülek közelében fekvő Kurtányban, szülőházának közelében emlékművet állított fel a nemzetiségi jogokért bátran kiálló és harcoló politikus Mocsáry Lajos születésének 160. évfordulóján.

A leleplezést megelőző munkálatok oroszánrészt Böszörményi István és Somogyi Alfréd füleki tanárok végezték el, akik hetekig tartó munkával, szabad idejük jelentős részét feláldozva dolgoztak, hogy az emlékmű idejében elkészüljön és a helyére kerüljön. De köszönet illeti azokat a szülőház közelében élő kurtányi lakosokat is, akik a lehetőségeikhez képest részt vállaltak a munkában.

A bazalttömbön elhelyezett emléktáblát a füleki Kakukk Béla készítette. Fájó, szomorú tény, hogy az emlékmű felavatásánál már nem lehetett jelen, pár nappal azelőtt szívroham következtében elhunyt. Az emlékmű közelében elhelyezett kopjafa jóval előbb, az I. Járási Művelődési Táborban készült Nagyferenc Katalin rimaszombati amatőr faragó irányításával, a táborozók segítségével.

Az emlékmű felavatása rövid ünnepség keretében zajlott le. Megnyitóját a fülekkovácsi helyi nemzeti bizottság képviselője mondta el. Mocsáry Lajos életének jelentősebb állomásait Böszörményi István vázolta fel. A leleplezés és koszorúzás után a résztvevők a Mocsáry kúria még mai napig is álló épületeit tekintették meg.

Mocsáry Lajos 1826. október 26-án született Kurtányban, a család egyik birtokán. Édesapja Mocsáry Imre, közgazdasági szakember, megyei közjegyző. Édesanyja felvilágosult német polgári család sarja, férje halála után ő irányítja a családi gazdaságot. Mocsáry Lajos már egészen fiatalon élénk figyelemmel kísérte a megye politikai és egyházi eseményeit. Magánúton végzett az eperjesi gimnáziumban, majd Pesten a bölcsészkaron folytatta a tanulmányait. A város nagy hatással volt rá. Megismerkedett a polgári éltmóddal, figyelte a kulturális életet és sok időt szentelt a megyegyűléseknek is — „ebéd helyett is a beszédeket” hallgatta. Ugyanakkor nem szentelt kellő figyelmet kezdődő betegségének, lábdaganatának, amely emiatt a későbbiekben elhatalmasodott.

Érdeklődésének középpontjába fokozatosan az irodalom és a történelem került. 1843-ban betegsége olyanira rosszabbodott, hogy már járni sem tudott. Valószínűleg a kényszerű helyhezköttetés volt az oka, hogy megpróbálkozott az írással. Verseket s vigjátékokat is írt. Ez utóbbit a Nemzeti Színházban a Műkedvelő Társaság be is mutatta. Erdélyi Jánosnak a Kisfaludy Társaságon keresztül meghirdetett, s a magyar népdalkincs összegyűjtésére buzdító felhívására *Eger völgyi dalok* címmel összegyűjtötte és beküldte az általa ismert andornaki dalokat.

1846-ban hosszabb gyógykezeltésre Freywaldauba (ma Jeseník) majd Gräfenbergbe (ma Lipové Lázneň) utazott, így nem vehetett részt a forradalmi eseményekben. Itt ismerkedett meg Reguly Antallal, a finnugor nyelvészrel, akinek hivatástudata, felkészültsége mély nyomokat hagyott benne. Ugyanott találkozott

*Böszörményi István
Mocsáry Lajos életét
mélátja*

A szülőház

1848 tavaszán Wesselényivel, akit a lehetőségeihez képest segített egészen az 1850 áprilisában bekövetkezett haláláig.

1851-ben megnősült. Felesége Lux Anna, Wesselényi özvegye. A család a Wesselényi árvákkal együtt, akiket fiaként nevelt, előbb Andornakra, majd Kútányba költözött. Itt a gyerekekkel együtt gyakran meglátogatta a környékbeli településeket, ipari centrumokat Podrecsány, Kelecsény, Terbeléd, Gács stb. 1855-ben jelent meg az első, társadalomhírlapot tartalmazó röpirata *A magyar társasélet* címmel. Az 1858-ban kiadott *Nemzetiség* és az 1860-ban megjelent *A program* című röpiratban állást foglalt a Magyarországon élő más nemzetiségek jogai mellett. A nyelvművelés szabadságának, az anyanyelv szabad használatának, az anyanyelvi oktatás jogának megadásában az államot erősítő tényezőzt látott. 1860 decemberében Borsod megye megyegyűlésének tagjává, egy évvel később országgyűlési képviselővé választották. Első országgyűlési felszólalásában is jelentős teret kapott a nemzetiségi kérdés. Sürgette, hogy az országgyűlés a legnagyobb nyíltsággal és őszinteséggel tárgyalja ezt a kérdést. Bemutatkozása nagy hatással van a nemzetiségi képviselőkre, akikkel baráti viszonyba került.

Az abszolutizmus bukása után hevesen tiltakozott a visszaállítási kísérletek ellen, követelte Magyarország függetlenségét és az 1848-as törvények újhóli bevezetését. 1867-ben a Kérdések kérdése című röpiratban, majd országgyűlési felszólalásaiban is tiltakozott az osztrák és magyar utalkodó osztályok kiegyezésé ellen. „A kiegyezés súlyos oportunitizmus” hangoztatta. Az 1867—69-es időszakban Borsod megye alispánja, majd Miskolc város küldötte a magyar országgyűlésben. 1874-ben alapító elnöke lett a Függetlenségi Pártnak, de haladó nézeteivel fokozatosan „elnyerte” az utalkodó osztály ellenszenvét. Kevesellte az 1868-as nemzetiségi törvény adta jogokat, és az erőszakos magyarosítással szemben a törvényt megtartását követelte. 1887-ben kizárták a pártjából és nem tudta megtartani a közéletben és a parlamentben szerzett pozícióit sem. 1888-ban a hazánkban működő Román Nemzeti Párt kérésére a karánsebesi kerületben nagy többségben levő román választók ugyan megválasztották képviselőjüknek, de a reakció nemzetárulónak nevezte, elzárta előle a sajtót, s mandátumát is érvénytelenítették. 1892-től visszavonult, és csak a polgári radikálisok néhány haladóbb lapjában publikált.

Ugyanakkor továbbra is készszeggel támogatta a hozzá ímézett nemzetiségi kérelmeket. 1895-ben szlovák barátja Andrej Kmet' felkérésére sikerrel közbejárt a Szlovák Múzeumi Egylet alapszabályainak minisztériumi megerősítése ügyében. 1907 tavaszán jelent meg utolsó munkája. *A közügyi rendszer számadása* címmel, amelyben külön fejezetben foglalkozik a nemzetiségi kérdésekkel. Napokig tartó tusakodása után, 90 éves korában 1916. január 8-án halt meg andornaki birtokán.

Mocsáry Lajos haladó gondolatai nem valósulhattak meg abban a korban, amelyben élt. Esméi maig időszerűek, a ma is követendő utat mutatják. De sokat kell tenni azért, hogy köztudatunkban elfoglalja az őt megillető helyet.

Puntigán József

Irodalom: Kemény G. Gábor: Kapcsolatok vonzásában. Madach. Bratislava. 1977 — Tóth Edr.: Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezde (1826—1874) Akadémiai, 1967

Magyar est a burgenlandi Locsmádon

Ungarischer Abend — magyar est — ezzel a címmel adott hírt a Burgenlandische Zeitung a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület felsőpulyai (Oberpullendorf) csoportjának Locsmádon (Lutzmannsburg) 1986 decemberében megrendezett estjéről. A határon kívül rekedt magyarság egy kicsi és „halmozottan hátrányos helyzetű” közössége adott életjelet magáról és tett tanúbizonyságot a magyarok maradni gondolat mozgósító és összefűző erejéről. Pulya lakóinak öseit a nyugati gyepű védelmére telepítettek Árpád-kori királyaink és határfőri szolgálatuk fejében kapott kiváltságuk eredményeként évszázadokon keresztül megőrizték társadalmi függetlenségüket és részben ennek köszönhetően is — bár korán nyelvszigetté váltak — magyar anyanyelvüket.

Előbb német falvak gyűrűje vette körül, majd a török háborúk idején elpusztult határ menti falvakba horvátokat telepítettek. 1921 után újabb elszigetelődés következett, továbbra német-horvát falvak körében éltek, de már német nyelvű közigazgatás keretei között. Ez az év fordulópontot jelentett a magyarság számára. Felsőpulya, amely a hajdani Sopron vármegye felsőpulyai járásának székhelye volt, az új rendszerben is rangot kapott. A Felső-Répcé völgyének központjává és közigazgatási székhelyévé vált. Az elvándorló magyar értelmiség helyébe németek kerültek és a városi funkciókat is ellátó településen rohamosan csökkent a magyarság részaránya. 1910-ben az 1241 főnyi magyar még a lakosság 93%-át jelentette, mára ez 761 főre, 33%-ra csökkent. Egy értelmiségi elvesztett, magyar nyelvű tanítás hiányában élő közösségnek a magyar nyelvű tömegkommunikáció támasza nélkül a nagyobb közösségbe való beépülés folyamatarában kell a magyar kultúrát ápolni. Ezt tudva érezzük át igazán azoknak a munkáját, akik mindent vállalják.

Az est nem volt minden előzmények nélkül való és remélhetően lesz folytatása is. Az 1986 őszi Kőzép-pályán a Kóbor-féle vendéglőben tartott Győr története képekben című előadás éppen a magyar történelem tanításának hiánya miatt még gyökeretlen, de az előadást egy hónapra követő városnézés már nem volt az. A győri várhoz és városához fűződő mondák és események a már diákepekről látott épületekhez kötődnek.

Az előző esti színházlátogatás majd a városnézést követően a tápi múzeumház udvarán rendezett folklórműsor — sokuknak ez volt az első magyar színházi élménye és az első közvetlen találkozás a magyar múlttal — fogalmaztatta meg a nézőkben és a vezetőikben egy hasonló — múltbeli kalandozással és népművészeti műsorral egybekapcsolt est megrendezésének gondolatát. Erre 1986 decemberében került sor, éppen a kis közösség erejét bizonyítandó nem magyar, hanem német ajkú faluban, Locsmándon.

Popovics Annának a kirándulás szervezőjének és a pulyai csoport egyik vezetőjének (a gimnázium magyar tanárának) lelkes támogatói akadtak. Gncisz Éva, aki az ötletet adta, hogy a találkozót Locsmándon rendezzék meg és sugárzó egyéniségével sikerre is vitte, Esztergályos Ibolya, aki a műsor összeállítását és levezetését magára vállalta és megszervezte az általa vezetett pulyai néptáncosok fellépését; Szeberényi Lajos, aki az alsóöri citerásokat és táncosokat mozgósította.

Ennyi magyar népművészeti csoport fellépését tudva a locsmándiak önként vállalták a fellépést. Műsoruk adott keretet e sorok írójának a Burgenlandi emlékek vállalása című előadásához. Eppen az előadás két vezérfonala (Sorsunk e táj — Keressük ami összeköt) és a történelmi keret megrajzolását igénylő csaknem háromszáz hallgató igénye közötti feszültség mutatja, hogy nagyobb történelmi áttekintés helyett tényszerű történelmi ismeretek terjesztésére van szükség sok-sok mondával, epizóddal fűszerezve. Ez pedig a felelősségünkre figyelmeztet, hiszen ezt részben az anyanemzetnek kell vállalni.

A bemutató utáni beszélgetés során egész sor szakmai kérdésen túlra mutató felismerés is megfogalmazódott. A magyarok tartását anélkül, hogy más nyelvűeket sértene — hiszen voltak szép számmal horvátok és németek — az erősíti, ha mind többet mutatnak meg abból, amit megőriztek múltjukból, ami bennük van és amire ebben a sajátos helyzetben képesek. Legyen ez egy középiskolai tanuló (Gncisz Judit) vallomásnak is felérő és a műsor bensőséges pillanatát adó dolgozata arról, hogy mit adtak neki a magyarországi táborozások; vagy egy középiskolai tanár (Szeberényi Lajos) határon túl is elismert citerazenekárának bemutatója.

Ha érzik, hogy kultúramegtartó munkájukban nincsenek egyedül és a nagyobb közösség előtt is látják és láttatják az anyanemzet támogatását. Ezért vállalta magára a Hazafias Népfront Győr-Sopron Megyei Bizottsága a csoport magyarországi kirándulásainak, színházlátogatásainak szervezését, ezért vett részt kis küldöttség a műsoros bemutatón. S amikor Szabó József a Győr-Sopron megyei tanács ajándékát — a Kisalföldi Kalendárium 100 példányát átadta — egy a múlthoz és Magyarországhoz fűző szálát is átnyújtott nekik.

Bedécs Gyula

In memoriam

Molnár József

A Honismeret hasábjairól is jól ismert *Molnár József* elhunytá alkalmával is úgy vagyunk, hogy bármily hosszú és bármennyire befejezett egész is egy-egy életpálya, mint amilyen az övé is volt, fájdalommal nézünk a távozó után. Fájdalmunkat nyilvánvalóan az okozza, hogy Molnár József elhunytával is veszítettünk, valami értékest, valami semmi mással sem pótolható. A 82. életévében elhunyt Molnár Józsefben a haláláig dolgozó, képzett, szép eredményeket magáénak mondható, szerény, ám rendkívül mozgékony pedagógust tisztelhetjük elsősorban. Azonban a régi, széles érdeklődésű tanárokat példázó Molnár József nemcsak kiváló, sokak által szeretve tisztelt pedagógus volt, hanem tudós kutató, irodalomtörté-

nettel, néprajzi kérdésekkel, művészet- és helytörténettel, néprajzzal foglalkozó honismereti munkás is; számos országos, központi vállalkozás munkatársa. Kitűnt azzal is, hogy elméleti és gyakorlati tudása kincseit szívesen, önzetlenül, szeretetreméltó egyéniségéből fakadóan bocsátotta mások rendelkezésére. A fiatal, pályakezdő pedagógusok és kutatók, honismereti téren tevékenykedő biztos támasza, segítőtje volt. Tiszteletje, barátja Margócsy József szerint sok jó ügy „szürke eminenciása”.

Minderről élterajza is tájékoztat. 1905-ben született a Szamos menti Cseengeben, kitegyedt, őshonos parasztsalád gyermekeként. A mozgalmalms közéletéről, vásáraitól is híres mezővároska hagyományai szerint iskoláztatták. A helyi partikula négy osztályának elvégzése után gimnáziumba került, Szatmárnémetibe. Gimnáziumi tanulmányait több helyen folytatva, 1925-ben Nyiregyházán fejezte be. 1925—1930 között a debreceni egyetemen tanult, 1931-ben magyar—francia szakos tanári oklevelet szerzett. Ezután egy évet ösztöndíjként Franciaországban, a Sorbonne-on töltött: irodalom- és művészet-történeti, valamint néprajzi stúdiumokat folytatott. Franciaországban már előzőleg is járt. 1927-ben három hónapot töltött ott nyelv-tanulás céljából. A debreceni egyetemen különösen két professzor volt rá hatással: *Hankiss János* és *Csúry Balint*. Csúry földjei is lévén, figyelmét a néprajzi kutatásra, a néprajz felé fordította. Széles körű tájékozottságát, tudását azzal is növelte, hogy mint tanár sem szakadt el az egyetemtől, a tudományos intézetektől, mozgalmaktól (Déri Múzeum, *Ecsedi István*, *Balogh István*, később a Jósza András Múzeum, a Szatmári Múzeum stb.). Így vett részt 1939-ben a híres kiskunhalasi (és rábaközi) Táj- és Népkutató Táborban. Ide *Gyöffy István* irányította, miután megismerte történelmi, néprajzi tevékenységét.

Molnár József a Sorbonne-ról hazatérve a *hajdúnánási* gimnáziumban kezdett tanítani, 1932-ben. A fiatal, nagy tudású, tettekre kész tanár jó helyre került Hajdúnánásra. A hajdúnánási gimnázium ezekben az években a kibontakozó népi mozgalom szárbaszóként intézménye volt. A parasztok, munkások, a nép nevelésével, magasabb szintű képzésével, iskolázásával mit sem törődő művelődéspolitika meg akarta szüntetni ezt a gimnáziumot. Amikor az évszázados iskola bezárásáról szölkáltak a hírek, népkép művelődéséért aggódó, azért tenni kész és képes tanárok egész sora ment és fogott hozzá a tanításhoz, a tanítványok sokoldalú, haladó szellemű, a tantervben nem is szereplő képzéséhez, a város kulturális élete fellendítéséhez. Ezek közé a tanárok közé tartozott Molnár József is. Hamarosan mások is jöttek és a harmincas évek végére, a negyvenes évek elejére kialakult a „nagy tanári kar”; a nánási gimnázium sajátos virágkorát élte. Molnár József tantárgyai eredményes tanításon és megszerzettségén túl, tanítványai bevonásával széleskörűen értelmezett helytörténeti, néprajzi—néprajzi gyűjtő és feldolgozó munkába is fogott. Ennek a következtetés és hamarosan nagy híre szert tett tevékenységnek volt az eredménye a Hajdú Múzeum létrehozása a gimnázium keretében és egy sereg publikáció a Debreceni Szemlehen, az Ethnographiában, a Debreceni Képek Kalendariumban és sok más folyóiratban, kiadványban. Eredményesen indított el több tanuló a mélyebb, szakmaiabb irodalmi, irodalomtörténeti, nyelvészeti és néprajzi tájékozottság felé. Nagy megismeretetés érte az iskola önképzőköre alapú helytörténeti, néprajzi tevékenységét azáltal, hogy Gyöffy István is felfigyelt rá. Meglátogatta és nemcsak értékes tanácsokkal látta el, hanem egyébként is támogatta. *Szűcs Sándor* is ekkor fordult hozzá tanácsért, anyagért, amit aztán egész életére szolgáló levezetés követett.

Molnár József nánási évei alatt elismert pedagógussá és jönevű tudományos kutatóvá fejlődött. Ezzel is magyarázható, hogy 1942-ben Debrecenbe került. A Gyakorló Gimnázium egyik vezető tanára lett (magyarból). Mint gyakorlógimnáziumi tanár az egyetem jogi karán néprajzi előadásokat tartott és bekapcsolódott a Nyári Egyetem munkálataiba is. Debreceni évei pedagógusi hírnevét tovább öregbítették, és tudományos—köznevelődési vonatkozásban is ismerettségbe, elismertetésbe vált. Napi politikai kérdésekkel sohasem foglalkozott, de mindenki számára érthetően, nyilvánvalóan a haladó szellemű, az Ady Endre költészetén, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond regényein nevelkedett, a népi gondlattal, a népi irókkal rokonszenvező, a demokráciáért küzdő fiatal értelmiségiek közé tartozott. Így érthető, hogy 1945-ben, amikor a kormány ártette székhelyét a fővárosba, sok, az ország újjáépítésében, a gazdasági, társadalmi és kulturális fellendítésében országos feladatokat vállalt debrecenivel, ő is Budapestre ment. 1945-ben az Országos Köznevelési Tanácshoz helyezték, ahol 1948-ig dolgozott. 1948/49-ben az Országos Nevelés-tudományi Intézet munkatársa lett. Közben gyakorlatvezető tanár is volt a rövid életű budapesti Pedagógiai Főiskolán. Aztán átmenetileg az Ady Endre Gimnázium és a csepeli Jedlik Ányos Gimnázium tanára volt, míg nem 1951-ben a Tankönyvkiadó Vállalat egyik szerkesztője (irodalmi-irodalomtörténeti tankönyvek) nem lett. A Tankönyvkiadónál töltött hat év után ismét tanítani ment. 1957—1959-ben a Trefort-urcai Gyakorló Gimnázium, 1959—1967-ben pedig az első kerületi Szilágyi Erzsébet Gimnázium tanára volt. Innen ment nyugdíjba, 1967-ben. Nyugdíjba, de nem nyugalomba, mert haláláig tiszteletdíjként ellátta iskolájában a könyvtarosságot és egyébként is részt vett az iskola munkájában. Mint például az iskola centenárius ünnepségeinek és kiadványainak előkészítésében. Sokszor elmondta, hogy mindig jó iskolában, jó környezetben dolgozott. Olyan helyeken, ahol szerették, meghetsűték és engedték kibontakozni nevelési-oktatási elveit, gyakorlatát. Így vélekedtek róla igazgatói, tanártársai, munkatársai, tanítványai is. Nagyszerű pedagógus munkássága közben sem fordított hátra a tudományos kutatásnak, a feldolgozó munkának. 1957—1960-ban bekapcsolódott az *Értelemző Szótár* munkálataiba, és ugyancsak 1957-től vett részt a jókai kritikai kiadás előkészítésében, mint lektor és mint jókai két munkájának szerkesztő-gondozója is. 1967-ről rajta volt az Országos Tanulmányi Verseny Bizottságnak és

¹Bővebben *Molnár József: Találkozások Gyöffy Istvánnal* (Honismeret, 1986 3 sz. 24 old.)

nagyon-nagyon régtől fogva tagja, illetőleg választmányi tagja a Magyar Irodalomtörténeti, a Nyelvtudományi és a Néprajzi Társaságnak.

Mind nevelői, mind kutatói pályáján elkísérték gyermek- és ifjúkori meghatározó erejű élményei, pályakezdési tapasztalatai: a csengeri környezet, a szatmári kulturális hagyományok. Tudományos és közművelődési tevékenységének zöme ezekből a forrásokból táplálkozott, akár a szatmári kis- és középnemesekről, akár a csengeri parasztszaládok történetéről, a csengeri középkori templom történeti és művésztörténeti kérdéseiről, vagy éppen *Kölcsey Ferencről*, *Petőfi Sándorról*, *Jókai Mórról*, az 1848–49-es szabadságharc szatmári előzményeiről, szereplőiről, eseménytörténetéről, *Luby Margitról*, *Móricz Zsigmondról*, történeti mondákról, helynevekről, temetési szokásokról, *Görög Demeterről* (doktori disszertációt), *Móricz Pálról*, *Obornyik Károlyról*, a népi írókról: *Sinka Istvánról* és másokról, s megannyi művelődéstörténeti témáról írt. Pedagógiai szaklapjaink számtalan tanítási, módszertani, oktatás-szervezési cikkét közölték, mint ahogy tisztelet övezte szerzője volt több közművelődési, honismereti folyóiratnak, kiadványnak is (Szabolcs-Szatmári Szemle, Néprfront, Honismeret, Múzeumi Kurír stb.). Emlékezetes marad több rádiós és televíziós szereplése is.

Erejét, fiatalos lendületét nem tudta megtörni régóta hordott betegsége sem, sőt nagytudású lányának — *Molnár Vera* régész-művészettörténész-etnográfus — korai elvesztése sem. Haláláig dolgozott. Életpályája kerek egész volt annak ellenére, hogy az életműve betetőzésének szánt, nagyszabásúnak tervezett, számos korábbi munkáját integráló monográfiája — Csenger története — befejezetlen maradt.

Molnár József 1986. december 29-én hunyt el Budapesten. Temetésére, ami a magyar honismereti mozgalom képviselőinek egyfajta találkozása is volt, 1987. január 19-én került sor a Farkasréti temetőben.

Dankó Imre

Dr. Lukács Gáspár

Lukács Gáspár tősgyökeres mezőkövesdi család sarja volt, a helyi gimnázium magyar, német és francia szakos tanára. Harminchét éven át tanárként dolgozott, de emellett egy vegyeskar vezetésével a település zenei életére is jelentős hatással volt. Tanári munkája — az irodalom tanulmányozása és a nyelvtanítás — mellett, elsősorban Szabó Zoltán: Tardi helyzet című könyvének hatására, a népi élet és annak szociális kérdéseiről is érdeklődni kezdett. Érdeklődésének e területe azonban csak nyugdíjba vonulása után bontakozott ki erőteljesebben, ekkor már a Matyó Múzeum vezetőjeként.

1972 májusában nevezték ki a Matyó Múzeum élére. Intézménye előtt ezekben az években három fontos feladat állt. Új állandó kiállítással kellett felváltani a régit, végezni egy leendő tájházegyüttes előkészítő munkáit és helytállni az egyre növekvő számú látogató tájékoztatásában. Lukács Gáspár mindegyik feladathoz szívvel-lélekkel fogott hozzá.

A Matyó Múzeum új állandó kiállításán, a miskolci és a budapesti kollégák mellett, teljes lendülettel és a rá jellemző lelkesedéssel dolgozott. Nem csüggedt az esetleges értetlenség vagy a rossz munkaszervezés láttán, s nem riasztotta vissza az abban az időben kiújuló betegsége sem. E sorok írója csak a korabeli levelezésből ismeri az új kiállítás összeállításának történetét, ebből is sugárzik azonban Lukács Gáspár tenni akarása.

Az 1970-es évek elején egyre erőteljesebben vetődött föl egy mezőkövesdi skanzenféle megteremtésének terve. A gondolat nem volt egészen új, hiszen Dala József, a Matyó Múzeum első vezetője már évtizedekkel korábban felvetette ezt az elképzelést. A terv azonban csak ekkoriban kezdett reálissá válni. Egy régebbi beszélgetésünkön Lukács Gáspár így vélekedett erről: „Itt volt a — tévesen — Hadasnak nevezett terület. Tehát a megőrzendő (rész), a falukép szempontjából megőrzendő területnek a további alakítása. Hát, itt azelőtt is voltak már olyan műemlék jellegű házak, vagy faluképi szempontból jelentős házak, valami tizenegy vagy tizenhat. Ezeket én mind sorra látogattam annak idején és számon tartottam. Je-

lentéseket írtam róluk, meg voltak saját elgondolásaim, nem tudom, hogy helyesek-e vagy nem helyesek. Ezeknek a csatározásoknak, (melyek) itt a községben a múzeum illetékeseivel meg a VÁTI-val lefolytak, még írásbeli dokumentumai is maradtak a Matyóföldnek egy-két cikkében, amely az én tollamból származik.

Volt annak idején egy „nyolcházás terv”-em, amely egy kompakt egységgé formált volna itt nyolc házat, beleszámítva a Kisjankó Bori-émlékházat is. Én azt gondoltam, hogy ott nagyon szépen ki lehetne alakítani. Persze nem ment az úgy egyszerre. Hol az egyik házba, hol a másik házba kaptak bele, hol elejtették azt, amit én tüzelős ólnak akartam átalakítani, de sürgősen, mert tönkre fog menni.

Míndezek a dolgok, ugye egy teljes embert, egy hivatásos néprajzost kívántak és nem pedig egy nyugdíjas tanárt, akinek egyébként vigyáznia kell a szívére, mert különben baj lesz.¹¹

Az 1970-es években országos jelenség volt a turizmus fellendülése, a múzumi látogatók számának fokozatos növekedése. Ezt az irányzatot erősítette, hogy Mezőkövesden keresztül kiépült a hármasszámú főút, üdülőtelep létesült a Zsóry-fürdő mellett. Látogatók ezrei utaztak Mezőkövesdre, a Matyó Múzeum vendégeinek száma is ugrásszerűen nőtt.

Dr. Lukács Gáspár ezt a feladatot is kitűnően oldotta meg. Helyi születésű értelmiségi lévén, szakértő rájokoztatást adhatott a hazai látogatóknak, nyelvtudása révén pedig szinte mindegyik külföldi csoportot kalauzsolhatta. Az ő érdeme is, hogy a Matyó Múzeumot egyre többen látogatták.

Az új kiállítás létrehozása — a tervezett tájházegyüttes előzetes feladatai és a növekvő idegenforgalom terhei mellett, Lukács Gáspár igen szép eredményeket mutatott föl a múzeumi munka olyan — gyakran muzeológusok által sem eléggé becsült — területén is, mint a tárggyűjtés és a nyilvántartás. A múzeum munkatársainak segítségével, Lukács Gáspár csaknem nyolcszáz darab különféle néprajzi tárgyat gyűjtött, s ezek nyilvántartását is pontosan végezte. Nem lévén lehetősége a szomszédos falvakban való vásárlásra, a tárggyűjtés Mezőkövesdre korlátozódott, jelentősége azonban így is óriási. Különösen büszke volt múzeumi tevékenysége utolsó esztendejének nagy vásárlására, amikor egy majdnem teljes szobaberendezéshez sikerült jutnia.

Múzeumi munkája mellett gyakran tartott a városban előadásokat különféle népművészeti és zenei kérdésekről, s ezeknek sorát a múzeumtól való megválása után is folytatta.

A Matyó Múzeumtól 1980 decemberében vált meg, saját kérésére, megromlott egészsége miatt. Ezután is megtalálta azonban a számára érdekes működési területet. A Matyóföld írójaként és szerkesztőségi tagjaként publikált néprajzi, honismereti kérdésekről. (Ki a „matyó”? Mi a „matyó”? — 1980.; A „Hadas” — Tények, talányok, tévedések — 1981—1982.) Bekapcsolódott a városi galéria létrehozásába, alapító tagja volt a városi néprajzi-honismereti körnek.

Halála napján mutatta be a Néprajzi Múzeum és a Matyó Múzeum A mezőkövesdi viselet változásai című filmet, melynek vetítésén Lukács Gáspár már nem lehetett jelen. Emlékét tanítványok szárai, múzeumi látogatók ezrei, számos írása és munkatársainak emlékezete őrzi.

Hankóczy Gyula

Hegyi Lajos

... ő a halhatatlanságnak dolgozott, mivelhogy gyümölcsjárt ültetett. Nemcsak ültetett, de kedves fájnak külön kezelt is szeretett...

(Benedek Elek)

Cserecsnyefa és almafák sokasága, körte és nagyszemű besztekercei szilva, henn a házban cserépkályha árasztotta otthonos meleg, sózott mandula és bor — s a háttérben a vendéget mindig szeretettel váró idős tanító: Hegyi Lajos. Szentgáli, meneshelyi és balatonhenyei kismenecsk utolsó sarja, Hegyi, Pálffy, Bertalanok nemzetségének utolsó hajtása, a XIX. századból emlekként idező XX. század gyermeke, aki úgy hozzá tartozott a Káli-medencéhez, mint a Fekete-hegy. Elődei ősi foglalk, a törököt túlélők, a házának katonát és földművesi adók. A nagypapa 48-as honvéd, a magyar szabadságért fegyvert fogó meneshelyi nemes Bertalan Gergely. Az unoka pedig lámpás, aki a sötétségben világított és utat mutatott. Gazdag élet volt az övé. Bár vér szerinti gyermeke nem volt, mégis sokan-sokan arnyukként tisztelték. Egy egész faluközösségnek volt mindenesre: ha kellett papja, orvosa, jegyzője, de mindenekelőtt irástudó tanítója. A rászorulóknak gyamolítója. Amit tanítoként adott nagyszámú tanítványának, azt nem lehet a tantárgyak mércejével mérni. Az több volt betűvetésnél, olvasásnál, számolásnál. A teljes életre készítette fel a gyermekeket. Ez az általa betéjük csöpögöttetett tudás abban a klasszikus református iskolában gyökerezett, amelynek rektorai hajdan példamutató elhivatottsággal munkálkodtak a nép nevelésén. Azoknak az áldott emlékk tanítóknak volt az utóda, akik a fiúk nevelése és tanítása mellett a lányokéra is gondot fordítottak a valamikor (a XVIII—XIX. század fordulóján) latin nyelvet is oktató henyeci kiskisiskolában.

Akik „keze alatt jártak iskolába”, azokra átsugárzott szülőföldszeretete, azok megéreztek azt a kötődést, ami a faluhoz és lakóihoz kapcsolta őt, ami a falu földjéhez kötötte. Ez a kötés maga volt a hazaszeretet. E vidék hagyományainak ismerete és tudása népünk egész történelmének ismerete volt. Kevesekről

¹¹Nemlég rövidített idézet, a kihagyások helyét nem jelöltük: a zárójelbe szavak a szerző kiegészítései. (H. G.)

mondható el az, ami Róla: mindent tudott falujáról és lakóiról, múltjukról és jelenükről. A népmondák és a dülönevek, a családi és a közösségi élet szokásai, a rokoni kapcsolatok és a templomi székrendje, a régi gyümölcsfajták, a falu hajdani kereskedelmi kapcsolatai vagy a század eleji presbitérium névsorának ismerete, tudása olyan természetes volt számára, mint az, hogy lélegzik. Ez a kötés-kötődés átsugárzott mindazokra, akik beszéltek vele. Az az Ember volt Hegyi Lajos, aki önző, számító, csak az egyéni hasznót, boldogulást hajszólo korunkban is tudott adni. Ha kellett, éhező gyermekeknek, kicsi tanítványainak ebédet; ha kellett, vándoroknak egy pohár bort, falás kenyeret; ha kellett, hajléktalannak szállást; ha kellett, jó szót; ha kellett, figyelmétetést; ha kellett, a történelmi múlt emlékezzettel elérhető tényeit. Úgy adott, amint ősei a régmúltban: támogatást a megégett németnek, kolduló barátának vagy a Pápai Református Kollégiumnak. Mindezt önzetlenül, soha nem várva viszonzást. Ajtaja mindig nyitva volt itthon is, a hegyen is. Ha éppen nem volt otthon, az arra látogatónak néhány sor írás adta tudtul az ajtóra tűzve, hol található a gazda.

Szószóloja volt a falunak, szépítője a településnek: patakot szabályozó, fákat ültető, az ismeretterjesztést szervező, maga is ismereteket nyújtó, hasznos tevékenységet megtanító, aki villanyhoz és autóbusszjáráshoz segítette faluja népét. Sokan emlékeznek még arra, ahogy pl. a kosárfonást taníttatta meg a gyermekeknek vagy bizonyos eszközök elkészítésének titkát tárta fel. De mandulát, gyümölcsöt is nemesített, fákat oltott, szemzett. Ez utóbbiakra a tanítványait is megtanította.

Elfogódottság nélkül nem tud szólni róla az, aki ismerte. Bátoratlanul és gyarlón jönnek a szavak, nem tudva igazán visszaadni azt az emberi sokszínűséget, gazdagságot és szeretetet, amely sajátja volt. Igazi napszámosa volt közösségének, rajtuk keresztül nemzetének. Balatonhenyén született, s a Pápai Református Tanítóképző esztendeit leszámítva, itt is élte le munkás, tevékeny életét, s immár megnyugodott ősei között a református temető kertben.

Szeretett élni. Mindig vidám volt, még betegségén is tudott élcelődni. Nem méltó hozzá, emlékéhez a szomorúság. Hisz nem halt meg, csak a teste. Szelleme, példája közöttünk, szívünkben, elménkben él. Mert „nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét...” — írta Arany János.

Koszorút nemcsak virágból lehet kötni, hanem emlékekből is. Ez a koszorú nem hervad el, benne összefonódik gyarlóság és jóság, de az összetartó erő a jóság, az emberszeretet. Ez a koszorú örzi most már mindörökké, amíg anyanyelvünket beszélők élnek ezen a tájon, Hegyi Lajosnak, az utolsó néptanítók egyikének alakját, emberségét. Újra meg újra csak azt mondhatom, hogy nem halt meg, „mert gyümölcs-fát ültetett, dolgozott a halhatatlanságnak...”

S. dr. Lackovits Emőke

Szóke Ferenc

Aki 1926 óta a bükkaljai Sály községbe ellátogatott és vonzódott hagyományainkhoz, nemzeti értékekhez, rendszerint megkeresett a falu közepén egy emléktáblás régi házat, melyben 1870—1872 között az Egri csillagok írója tanulta a betűvetést Malyáta Ignác tanítómestertől. A ház ugyan némileg megváltozott az 1897-es átépítéskor, iskolát is hiába keresett benne a látogató, mert csupán tanítói lakásul szolgált már az épület. Így az érdeklődő az emléktáblán kívül nem igen talált a házban megtekintésre méltót.

Am 1957 óta érdemes volt az emléktáblás házba is betérni, mert új lakója, Szóke Ferenc tanár ismét tartalmat adott az ódon épületnek. Már az udvaron fa- és virágritkaságok fogadták a belépőt. Az előszobában rózsás tányérok, köcsögök, bokályok, régi falusi eszközök, a nagyobb szobában műtárgyak, festmények, népi kézimunkák, kitűnő néprajzi, történelmi, művészeti könyvek, a belső kicsi szobában pedig a házigazda által faragott, erdélyi motívummal kifestett magyar bútorok várták. Ezt a sok kincset szíves szeretettel osztotta meg Szóke Ferenc minden vendégével, közeli jóbaráttal, falubelivel, hozzá látogató régi tanítvánnyal, messziről jött idegennel, szépet szerető, magyar hagyományokat kereső kicsivel és nagygyal. Mindenkinek felejthetetlen élmény volt vendégszeretetét élvezni, felfogni a lakását benépesítő tárgyak üzenetét, s tanulni, erőt meríteni gyűjtőjük, gondozójuk példájából, meleg szavaiból.

De honnan is jött Szóke Ferenc, s hogyan tehetett szert „ennyi jóra, ennyi szépre?”

Debrecenben született 1902. december 9-én. Szülei is debreceniek voltak. Édesapja korán meghalt, s a mindössze öt éves Ferenc és négy nagyobb testvéreinek neveltetése az özvegy édesanyára, Komlóssy Juliannára maradt. S az özvegy édesanya hihetetlen erőfeszítéssel mind az öt gyermeket: Lajost, Györgyöt, Juliskát, Mihályt és Ferencet kitaníttatta. Ferenc a debreceni református kollégiumban, majd a tanítóképzőben tanult és emineként kapott tanítói oklevelet 1923-ban. Később az Egri Tanárképző Főiskolán szerzett biológia—földrajz szakos tanári oklevelet. Szenvedélyes tanulmányvágyása egész életén át végigkíséri. Még a Balaton menti népfőiskolán is részt vett, hogy ott népi táncot, citerakészítést, faragást tanuljon.

Nehezen indul pedagógus pályája. Először csak nevelősködi, ingyen tanít. Majd falura kerül. Geszteréd, Tiszarád, Nyirgyulaj, Értarcsa, Lak, Szendrő, Monok, Meggyaszó és Sály lesznek munkásságának állomáshelyei. Szenvedélyesen szeret tanítani és mélységesen szereti a gyerekeket. 1941-ben megnősül, házasságát gyermekáldás sajnos nem kíséri, de György bátyjának leányát neveli és halmozza el szeretetével. Az iskolát „lelkek műhelyének” nevezi. Az a pedagógus, aki atyja a gyerekeknek és mindenes a falunak. Énekkart vezet, túzótoparancsnok, hegyközségi elnök. Szindarabokat rendez, hogy bevételéből cipőt, ruhát vehessen a szegény gyerekeknek. Kézimunkázni tanítja a leányokat (mert férfi létére ehhez is kitűnően ért?), faragni a fiúkat. Nyirgyulajon pl. kopjafákat faragnak, s ezekkel kerítik be az iskola udvarát,

meg a Hősök terét. Székely kapur készítene a kerítések bejáratául. Az iskola kapujára székely szokás szerint felirat is kerül: „Ígazság be, hamisság ki!” Ezt olvassák naponca az iskolába lépők. Igazi „ezermester” módjára fonás-szövést, csuhéfonást, facipőkészítést és még ki tudja felsorolni, mi mindent nem csinál és tanít. Milyen szerencsés tanítványok, akik az iskolai tantárgyak anyagán kívül ilyen dolgokat is megtanulnak tőle. 1936 óta pedig mindezek mellé a rendszeres néprajzi gyűjtés is járul. Kerékpárral járja a falukat. Tárgyakat gyűjt, rajzol, fest. Azt vallja, hogy jó tanító csak az lehet, aki elsősorban hazáját, de a nagyvilágot is minél jobban ismeri. Így tud igazán földrajzot, történelmet tanítani. Kerékpárútjai a berlini olimpiára, s két ízben Olaszországba is elvezetnek, ahol az Isonzónál elesett Lajos bátyja sírját is felkeresi. Kerékpáron járja be Erdélyt, mindenütt rajzol, gyűjt. Mikor a Nyírségben tanít, szoros kapcsolatot tart fenn a Józsa András Múzeum igazgatójával, Kiss Lajossal. De szoros barátság fűzi Turi Sándorhoz is, és Monokra kerülve Kossuth szülőházának múzeumba alakításán fáradozik. Közben végigszenvedti a második világháborút. Gmundenben fogságba is kerül, s majdnem besorozzák az idegen légőibe. Ettől csak főzési tudománya menti meg, s így szakácsként a fogolytáborban maradhat, ahonnan 1945. decembereiben verődik haza, hogy a háború okozta pusztítás után újra tanítson, neveljen, építse, széptse állomáshelyét, gyűjtse népi hagyományait, s mindezekre tanítványait is ránevelje. Mindenütt, ahol tanárként vagy igazgatóként dolgozik, mérhetetlen tudásszomja, akaratereje, népének szeretete hatja át munkáját, sugárzódik át tanítványaira, akiknek sorsát később is figyelemmel kíséri. Találkozókat szervez velük, levelez, tanácsaival látja el őket. Ebben még megromlott egészségi állapota sem gátolja meg. Az sem, hogy nyugdíjba kerül és felesége halála után egyedül marad. Ragyogó példát mutat arra, hogy az embernek, míg csak él, szüntelenül tanulni, munkálkodni kell hazája és embertársai javára.

1986-ban, 84. életévében Szőke Ferenc elköltöztét ebből az életből, üresen hagyta a sályi Gárdonyi-házat. De életműve, példája, adattárakban lévő rajzai, gyűjtései, melyek publikálása a tudomány feladata, itt maradtak, hogy hazaszerezzék, magyarságra, embersegre neveljék az ezutáni nemzedékeket.

Barsi Ernő

Tisztelt Szerkesztőség! A folyóirat 1987. évi első számának 14—16. oldalán látott napvilágot Jakab Sándor tollából A Sárosparagi Népfőiskola ötven éve c. írás. A lap 15. oldalán a lábjegyzetben ez olvasható: „Korán sötétedik — ez volt a címe annak a könyvnek, amelyet 1932-ben három patoki diák (egy teológus, egy tanítóképzés és egy nyolcadikos gimnazista) kiadott Patakon s amely a bodrogközi tanyák nyomorúságait ábrázolta dűbbenetes módon. Szabó Zoltán teológiai tanár írt a könyvhöz előszót, ami miatt elbocsátás és üldöztetés érte volna, ha egységesen ki nem áll mellette az egész tanárikar.”

Ez a lábjegyzet, sajnos, téves adatokat is tartalmaz. A könyv címe és megjelenési éve megfelel a valóságnak, a szerzők azonban nem hárman, hanem négyen voltak, s mind a négyen teológusok. Név szerint Nagy István, Haller Gábor, Stéphan László és Kárász József. A tartalma sem a bodrogközi cselédek nyomorúságát esetelte. Versek voltak benne, kisebb prózai írások, s nekem három hosszabb novellám az alföldi falvak akkori életéről.

Nemcsak Szabó Zoltán professzorunkat nyomorgatták a felsőbb hazalmak évekig, (egyszer még a doktorátusa letételét is megakadályozták), hanem Nagy Istvánt az „istentelen és lázító” verseiért, engem pedig forradalmi hangú elbeszéléseimért eltávolítottak a főiskoláról. Engem akkor szerencsémre a Kolozsvári Akadémia befogadott. De itthon a megtorlás olyan szigorú volt, hogy a fölveteli kérelmemet még két év múlva is elutasították Debrecenben.

Kárász József

Helyreigazítás. A Honismeret 1987. I. számában közölt A magyarországi földmérés és térképezés múltjából című cikk 2. bekezdésében (19. oldal) a Térképészeti Intézet mai neve szerkesztői javítás nyomán pontatlanul jelent meg; a Magyar Néphadsereg (röviden MN) Térképészeti Intézetéről a cikk kéziratának leadását követően, 1986. október 1-jevel Magyar Néphadsereg Tóth Ágoston Térképészeti Intézetre változott. A cikkhez tartozó, a címlap belső oldalán közölt „Egész szeglet (derékszög) kitérő” mércési jelenet a XVIII. századból való.

Dr. Stréuk Tamás